

Załącznik Nr 1
do Uchwały Nr XIX/140/2016
Rady Miejskiej Będzina
z dnia 30 marca 2016 roku

**SPRAWOZDANIE ZA ROK 2015 Z REALIZACJI
„MIEJSKIEGO PROGRAMU WSPIERANIA RODZINY
NA LATA 2013 - 2015”**

**Wydział Polityki Społecznej i Działalności Gospodarczej
marzec 2016**

Uchwałą Nr XXXV/356/2013 Rady Miejskiej Będzina z dnia 27 marca 2013 roku przyjęto Miejski Program Wspierania Rodziny na lata 2013 – 2015. Zgodnie z zapisem art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w terminie do 31 marca każdego roku prezydent miasta składa radzie gminy sprawozdanie z realizacji zadań z zakresu wspierania rodziny oraz przedstawia potrzeby związane z realizacją zadań.

Na podstawie Zarządzenia Nr 0050.402.2011 Prezydenta Miasta Będzina z dnia 30 grudnia 2011 roku Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Będzinie wyznaczony został do realizacji zadań wynikających z ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Celem głównym Miejskiego Programu Wspierania Rodziny jest wypracowanie spójnego systemu opieki nad dzieckiem i rodziną w Mieście Będzinie.

W ramach pierwszego celu szczegółowego tj. **zabezpieczenia podstawowych potrzeb bytowych dziecka i rodziny** wsparciem finansowym i rzeczowym w formie zasiłków celowych, zasiłków okresowych i pomocy państwa w zakresie dożywiania objęto: 2 049 rodzin, 4 240 osób, 1 476 kobiet, 1 252 dzieci. 758 dzieci objęto dożywianiem w szkołach, przedszkolach i żłobkach. Ze świadczeń pomocy społecznej skorzystało:

- a. z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo – wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego udzielono pomocy 1 935 osób z 750 rodzin,
- b. z tytułu potrzeby ochrony macierzyństwa 969 osób z 222 rodzin,
- c. z powodu wielodzietności 578 osoby ze 110 rodzin,
- d. z powodu bezrobocia 2 668 osób z 1 077 rodzin,
- e. z tytułu ubóstwa 2 880 osób z 1 281 rodzin.

Rodziny potrzebujące pomocy wspierano rzeczowo przekazując środki czystości, odzież, meble, sprzęty AGD podarowane przez osoby fizyczne, będziński oddział Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej oraz Stowarzyszenie „Piękne Anioły”.

W marcu i w grudniu minionego roku we współpracy ze Stowarzyszeniem „Zaczarowana Pomoc” przeprowadzono zbiórkę artykułów spożywczych oraz środków finansowych na paczki świąteczne dla rodzin objętych pomocą Ośrodka. Zebrane dary umożliwiły przygotowanie 60 paczek.

W czerwcu 2015 roku członkowie Stowarzyszenia „Zaczarowana Pomoc” przeprowadzili zbiórkę pieniędzy na rehabilitację niepełnosprawnych dzieci z rodzin korzystających z pomocy Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Będzinie.

Jednocześnie na przestrzeni ubiegłego roku dzieci z rodzin dotkniętych problemem alkoholowym objęte były dożywianiem w ramach prowadzonych grup socjoterapeutycznych oraz Miejskiej Świetlicy Środowiskowej. Na ten cel wydatkowano 72 811,91 złotych.

Miasto Będzin w roku 2015 podpisało umowę z Przedsiębiorstwem Medycyny Szkolnej i Promocji Zdrowia „SZKOL-MED” w zakresie świadczenia opieki pielęgniarskiej nad dziećmi w 13 publicznych przedszkolach funkcjonujących na terenie miasta. Łącznie opieką pielęgniarską objętych zostało 1 562 dzieci. Na realizację tego zadania miasto wydało w 2015 roku kwotę 36.000 złotych.

Realizując drugi z przyjętych w Programie celów tj. **promowanie wartości rodziny**, gmina po raz kolejny przystąpiła do ogólnopolskiej kampanii „Postaw na rodzinę” przebiegająca pod hasłem "Poznajmy się lepiej". Jej celem było budowanie pozytywnego wizerunku rodziny, jako czynnika najsilniej chroniącego dzieci przed podejmowaniem zachowań ryzykownych. Rodzice którzy dobrze znają swoje dzieci i potrafią z nimi rozmawiać, mogą w porę dostrzegać problemy i reagować. Dobre relacje z bliskimi są skutecznym sposobem chronienia młodych ludzi przed zgubnym wpływem alkoholu i innych używek.

Pozyskane ulotki, broszury i plakaty miały charakter edukacyjny: wskazywały dzieciom i młodzieży, jak rozmawiać z rodzicami o swoich problemach a rodzicom, jak zachęcić dzieci do rozmów i zwierzeń oraz jak zainicjować ciekawe i szczerze rozmowy z dziećmi.

Ważniejszym przedsięwzięciem promującym będzińską rodzinę było przyjęcie uchwałą Nr XLVIII/484/2014 Rady Miejskiej Będzina z dnia 26 marca 2014 roku Programu Wsparcia „Rodzina 3+ górą”. To projekt działań skierowany do rodzin wielodzietnych, mających na celu wzmocnienie kondycji tych rodzin, poprawę warunków ich życia, zwiększenie szans rozwojowych i życiowych dzieci i młodzieży wychowujących się w rodzinach wielodzietnych, a także kształtowanie ich pozytywnego wizerunku. W ramach realizacji programu każda rodzina wielodzietna, czyli posiadająca troje i więcej dzieci w wieku do ukończenia 18 roku życia lub do ukończenia 24 roku życia, w przypadku, gdy dziecko uczy się lub studiuje, zaś w przypadku dzieci niepełnosprawnych bez ograniczenia wieku pozostających pod opieką rodzica otrzymuje imienne karty uprawniające do zniżek i ulg umożliwiających dostęp do dóbr kultury, sportu i rekreacji zarządzanych przez miejskie jednostki publiczne oraz do usług i towarów oferowanych przez podmioty niepubliczne. Inicjatywa ta jest elementem polityki społecznej realizowanej przez samorząd miasta Będzina i ma na celu promocję rodzin wielodzietnych oraz działań na rzecz wzmocnienia kondycji tych rodzin, poprawę warunków ich życia, zwiększenie szans rozwojowych i życiowych dzieci i młodzieży wychowujących się w rodzinach wielodzietnych, a także kształtowanie ich pozytywnego wizerunku. W ubiegłym roku Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Będzinie wydał w sumie 516 kart.

Jednocześnie w 2014 roku weszła w życie ogólnopolska Karta Dużej Rodziny przysługująca rodzinom z przynajmniej trójką dzieci, niezależnie od dochodu. Karta jest wydawana bezpłatnie, każdemu członkowi rodziny. Rodzice korzystają z karty dożywotnio, dzieci do 18 roku życia, lub do ukończenia nauki, maksymalnie do osiągnięcia 25 lat. Dzieci legitymujące się orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności, po osiągnięciu odpowiednio 18 lub 25 roku życia otrzymują Kartę na okres ważności orzeczenia. W minionym roku za pośrednictwem Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Będzinie wydano łącznie 525 kart.

Na terenie miasta organizowane były liczne festyny rodzinne, zachęcające rodziców do aktywnego spędzania czasu wolnego z dziećmi. Imprezom towarzyszyły atrakcje w postaci dmuchanych zamków, zjeżdżalni, animacji prowadzonych przez aktorów. W ubiegłym roku Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Będzinie zorganizował szereg zajęć, festynów i imprez sprzyjających integracji rodziny i aktywizacji ze środowiskiem lokalnym:

- w okresie od 9 lutego 2015 roku do 13 lutego 2015 roku odbyły się półkolonie zimowe, w trakcie których 40 dzieci uczestniczyło w zorganizowanych grach, zabawach oraz wycieczkach – m. in. w Manufakturze Cukierków w Żarkach, w Obserwatorium Astronomicznym w Chorzowie, w Nadleśnictwie Siewierz, w Miejskiej i Powiatowej Bibliotece w Będzinie, w Powiatowym Młodzieżowym Ośrodku Kultury w Będzinie (bal karnawałowy). Dzieciom zapewniono wyżywienie - śniadania i obiady. Na zakończenie półkolonii wszyscy uczestnicy otrzymali atrakcyjne upominki,
- Dzień Dziecka (w dniu 29 maja 2015 roku) – przy współpracy z Ochotniczą Strażą Pożarną w Będzinie – Łagiszy. Dzieci z rodzin korzystających z pomocy MOPS w Będzinie uczestniczyły w różnorodnych konkurencjach, bawiły się na dmuchanych zamkach i trampolinie, malowały ulubioną postać z bajek. Wszystkim uczestnikom zapewniono poczęstunek oraz obdarowano prezentami (plecaki, książki, czasopisma, słodycze, artykuły piśmienne) ufundowanymi przez Stowarzyszenie „Zaczarowana Pomoc”;
- w okresie od 6 do 10 lipca 2015 roku wspólnie ze Stowarzyszeniem „Zaczarowana Pomoc” odbyły się półkolonie letnie pod honorowym patronatem Prezydenta Miasta Będzina. W trakcie półkolonii 40 dzieci uczestniczyło m. in. w różnorodnych zabawach i wycieczkach do: Parku Zielona w Dąbrowie Górniczej, Sztolni „Czarnego Pstrąga” oraz Zabytkowej Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach, na Pustynię Błędowską, do Muzeum „Szygarka” i kopalni ćwiczebnej w Dąbrowie Górniczej, do Śląskiego Ogrodu Zoologicznego w Chorzowie. Dzieciom zapewniono posiłki – śniadanie i obiad. Na zakończenie półkolonii każdy uczestnik otrzymał upominki – słodycze, książki, maskotki, artykuły promujące Miasto Będzin,
- w sierpniu 2015 roku wspólnie ze Stowarzyszeniem „Zaczarowana Pomoc” zorganizowano

- dla 40 dzieci z rodzin dotkniętych przemocą domową i problemem uzależnienia od alkoholu całodniowy wyjazd do Parku Linowego w Wiśle oraz do Parku Leśnych Niespodzianek w Ustroniu. Wszystkim uczestnikom zapewniono wyżywienie i ubezpieczenie. Wycieczkę zorganizowano w ramach realizowanego przez Stowarzyszenie projektu pn: „Wypoczynek dzieci radością społeczeństwa”, dofinansowanego z Programu Fundusz Inicjatyw Społecznych,
- w dniu 5 września 2015 roku zorganizowano Rodzinny Piknik Integracyjny, pod honorowym patronatem Prezydenta Miasta Będzina oraz we współpracy ze Stowarzyszeniem „Zaczarowana Pomoc”. Zaproszone rodziny uczestniczyły w konkurencjach sportowych oraz w zajęciach arteterapeutycznych. Każda z rodzin zdobywała punkty (wpisywane w karcie rodziny) – podczas różnorodnych konkurencji sportowych. Na stanowiskach obsługiwanych przez pracowników Działu można było skorzystać z „salonów piękności” - oferujących niecodzienne fryzury i makijaże, wzbogacić kolekcję biżuterii wykonanymi na miejscu koralami czy też bransoletkami, „tworzyć” ogromne tęczowe bańki mydlane oraz malować 10 palcami na dużym formacie. Uczestnikom pikniku zapewniono poczęstunek (gorącą grochówkę, chleb z domowym smalcem) i napoje. Na zakończenie Pikniku wyłoniono trzy zwycięskie rodziny, które uhonorowano specjalnymi nagrodami i jednocześnie wręczono pamiątki pozostałym rodzinom,
 - w okresie od 7 stycznia 2015 roku do 10 kwietnia 2015 roku dla dzieci w wieku 6 - 9 lat prowadzone były zajęcia grupy psychoedukacyjnej „Czarodziejski kapelusz”. Spotkania odbywały się raz w tygodniu po 2 godziny. Celem zajęć było wzmocnienie poczucia własnej wartości dzieci, budowanie poczucia bezpieczeństwa i zaufania, rozwijanie umiejętności współdziałania w grupie, rozpoznawanie i nazywanie własnych uczuć oraz poznawanie siebie,
 - we współpracy ze Stowarzyszeniem „Zaczarowana Pomoc” zorganizowano dla 20 dzieci z rodzin wieloproblemowych zajęcia w ramach świetlicy „Zaczarowany Zakątek”. Stowarzyszenie „Zaczarowana Pomoc” pozyskało z budżetu Miasta Będzina środki na realizację tego zadania, na podstawie rozstrzygniętego konkursu. Świetlica działała od 14 kwietnia do 31 grudnia 2015 roku, z wyłączeniem przerwy wakacyjnej. Zajęcia odbywały się trzy razy w tygodniu (wtorki, środy, czwartki) w godzinach od 16⁰⁰ do 19⁰⁰. Wychowawcy i wolontariusze świetlicy prowadzili z dziećmi (6 - 12 lat) zajęcia integracyjne (gry, zabawy, wycieczki), socjoterapeutyczne (w tym z zakresu profilaktyki uzależnień), a także pomagali w odrabianiu lekcji. Uczestnikom zajęć zapewniono posiłki i napoje,
 - wspólnie ze Stowarzyszeniem „Zaczarowana Pomoc”, Ośrodkiem Pomocy Społecznej w Bobrownikach, Będzińskim Uniwersytetem Trzeciego Wieku oraz Ochotniczą Strażą Pożarną w Będzinie - Łagiszy zorganizowano dla 100 dzieci spotkanie z Mikołajem, który przyjechał saniami zaprzężonymi w renifery. W imprezie wzięło udział po 50 dzieci z Będzina

oraz z Bobrownik. Spotkanie odbyło się na otwartym terenie OSP Łągisza przy świątecznie udekorowanej choince. Chórzyści Będzińskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku uatrakcyjnili uroczystość śpiewając kolędy. Uczestnikom zapewniono gorący poczęstunek. Na zakończenie spotkania wszyscy obejrzeli efektowny pokaz fajerwerków, a dzieci otrzymały zdjęcia uwieczniające moment wręczenia paczki przez Mikołaja.

Trzecim celem ujętym w Miejski Program Wspierania Rodziny jest **zapobieganie powstawaniu sytuacji kryzysowych, wymagających interwencji oraz rozwiązywanie już istniejących**. Realizując powyższe zadania pracownicy socjalni i asystenci rodzin Działu Poradnictwa Specjalistycznego w Będzinie systematycznie monitorowali rodziny zagrożone kryzysem.

Asystenci rodziny w ramach zadaniowego czasu pracy wchodzili w środowiska przez cały tydzień, również w godzinach popołudniowych i wieczornych. Dodatkowo, w soboty i niedziele oraz w czasie świąt pracownicy Działu Poradnictwa Specjalistycznego pełnili telefoniczne dyżury interwencyjne, podejmując działania w sytuacji kryzysu.

Asystenci rodziny Działu Poradnictwa Specjalistycznego pracowali na co dzień z rodzinami przeżywającymi trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczych, w miejscu ich zamieszkania. Wspieranie rodziny prowadzone było przy aktywnym jej udziale, uwzględniającym potencjał własny rodziny oraz zasoby środowiska, z którym asystent systematycznie współpracował. Działania podejmowane przez asystentów rodziny służą w dłuższej perspektywie wzmocnieniu roli i funkcji rodziny, zapobiegają marginalizacji, umożliwiają integrację społeczną.

Na przestrzeni ubiegłego roku objęto asystenturą 97 rodzin. Do głównych problemów w tych rodzinach należą: niewydolność wychowawcza, alkoholizm, bezrobocie, ubóstwo, choroby psychiczne, przemoc fizyczna i psychiczna, rozwód rodziców – prawny lub emocjonalny, nierealizowanie obowiązku szkolnego, trudne warunki mieszkaniowe. W 2015 roku Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Będzinie zatrudnił 6 asystentów rodziny. Całkowity koszt ich wynagrodzenia wyniósł *222 393,31 złotych*, w tym dotacja otrzymana ze Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego w ramach „Resortowego programu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej na rok 2015” w wysokości *83 934,25 złotych*.

Podczas swojej pracy asystenci:

- diagnozują rodziny i opracowują plany pracy,
- pomagają w zmianie nawyków,
- udzielają rodzinom pomocy w rozwiązywaniu problemów wychowawczych z dziećmi, w tym motywują do uczestniczenia w warsztatach dla rodziców,

- udzielają rodzinom pomocy w zdobywaniu umiejętności prawidłowego prowadzenia gospodarstwa domowego, w tym pomagają planować wydatki i zarządzać budżetem domowym, uczą dbałości o porządek, czystość i higienę osobistą,
- towarzyszą rodzinom podczas pisania pism oraz załatwiania spraw urzędowych,
- motywują członków rodzin do podnoszenia kwalifikacji zawodowych oraz udzielają pomocy w poszukiwaniu, podejmowaniu i utrzymywaniu pracy zarobkowej,
- motywują do uczestniczenia w dodatkowych programach, np. PEAD

Ponadto, jeżeli zachodziła taka potrzeba motywują do podjęcia i kontynuacji leczenia w poradniach lekarskich oraz rozpoczęcia i kontynuacji terapii (psychologicznej, rodzinnej, uzależnienia od alkoholu, współuzależnienia).

W rezultacie działań podjętych przez asystentów rodzin nastąpiły:

- poprawa relacji „dzieci - rodzice”, poprawa wyników w nauce dzieci, mniejsza ilość opuszczonych zajęć w szkole,
- zwiększenie zasobów finansowych na bieżące funkcjonowanie,
- poprawa sytuacji mieszkaniowej (otrzymanie mieszkania socjalnego, spłata zadłużeń czynszowych, uzyskanie dotacji mieszkaniowej),
- realizacja zaległych i bieżących spraw urzędowych,
- ułatwienie dostępu do lekarzy i innych specjalistów,
- aktywizacja zawodowa rodziców, w tym - podjęcie kursów zawodowych, udział w stażach, podjęcie pracy.

W 2015 roku asystenci rodziny zorganizowali cykliczne warsztaty podnoszące kompetencje opiekuńczo – wychowawcze rodziców. Tematyka warsztatów była odpowiedzią na rozeznane przez asystentów potrzeby i deficyty rodzin. Dla członków rodzin objętych asystenturą przeprowadzono:

1. Treningi umiejętności społecznych „Nie bój się zmian” - w trakcie których uczestnicy mieli możliwość rozwoju własnych umiejętności w zakresie asertywności, wizerunku, poszukiwania zasobów własnych;
2. Zajęcia warsztatowe „Szkoła dla rodziców” - skierowane do rodziców dzieci - bez ograniczeń wiekowych. Zajęcia miały na celu podniesienie kompetencji rodzicielskich oraz stworzenie możliwości wymiany doświadczeń między uczestnikami grupy. Warsztaty obejmowały między innymi zagadnienia takie jak:
 - rola konsekwencji w wychowaniu,
 - pożądane i niepożądane postawy rodzicielskie,
 - stosowanie kar i nagród,
 - sposoby motywowania dzieci do wysiłku intelektualnego,

– poprawa komunikacji wewnątrzrodzinnej.

Przeciwdziałając sytuacjom kryzysowym w rodzinie prowadzono również działania na rzecz aktywizacji zawodowej osób pozostających bez zatrudnienia. Konsultant ds. bezrobocia Działu Poradnictwa Specjalistycznego udzielał indywidualnych porad i konsultacji wszystkim klientom zgłaszającym się po pomoc z powodu bezrobocia. Ponadto w sprawie rekrutacji, ofert pracy, szkoleń, staży itp., utrzymuje stały kontakt z Powiatowym Urzędem Pracy w Będzinie oraz z Agencjami Pośrednictwa Pracy. W 2015 roku przeprowadzono ogółem 523 konsultacje, w tym 264 dla kobiet i 259 dla mężczyzn.

Konsultant ds. bezrobocia przeprowadził również nabór do projektu finansowanego ze środków Unii Europejskiej. Projekt pn.: „STREFA 50+” realizowany przez Grupę „CARGO” z Jaworzna, adresowany był do osób bezrobotnych po 50 roku życia z terenu powiatu będzińskiego. W projekcie uczestniczyły 22 osoby korzystające z pomocy tutejszego Ośrodka. Uczestnicy projektu brali udział w szkoleniach zawodowych: pracownik biurowy z elementami kadr i płac oraz spawacz. Po odbyciu szkoleń zawodowych uczestnicy projektu odbyli 3-miesięczny płatny staż.

Zapobiegając sytuacjom kryzysowym w rodzinie w minionym roku udzielane były bezpłatne porady prawne i psychologiczne. Działające na terenie miasta trzy punkty konsultacyjne: przy Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej, Szkole Podstawowej nr 6 i Miejskiej Świetlicy Środowiskowej udzielały wsparcia i informacji o możliwościach uzyskania pomocy i powstrzymania przemocy, inicjowały interwencje w przypadku diagnozy przemocy domowej, gromadziły aktualne informacje na temat dostępnych miejsc pomocy i kompetencji poszczególnych służb i instytucji z terenu gminy. Z bezpłatnych porad prawnych skorzystało ogółem 946 osób, a ze wsparcia psychologicznego 148 osób.

Rodziny, w których występuje problem alkoholowy otrzymywały także pomoc świadczoną przez pracowników Działu Poradnictwa Specjalistycznego Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w postaci indywidualnych spotkań z konsultantem ds. uzależnień oraz terapii grupowej. W uzasadnionych przypadkach asystenci rodziny kierowali osoby z problemem alkoholowym do Miejskiej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, celem rozpoczęcia procedury przymusowego leczenia odwykowego.

Zapewniając bezpłatne konsultacje osobom i rodzinom w zakresie uzależnienia od alkoholu i innych substancji psychoaktywnych funkcjonowały w Będzinie - na podstawie zawartych umów dwa punkty świadczące takie usługi. Jednym z nich był Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „Marvit”, który w ramach świadczonej pomocy skonsultował łącznie 1 131 osób uzależnionych i współuzależnionych, w tym 618 kobiet. Drugi mieścił się w Szkole Podstawowej nr 10 w Będzinie, świadcząc wsparcie osobom uzależnionym od narkotyków i zagrożonych

uzależnieniem. Z konsultacji skorzystało ogółem 45 osób.

W Dziale Poradnictwa Specjalistycznego Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej wsparcia udzielali:

- konsultant ds. osób psychicznie chorych,
- lekarz psychiatra,
- konsultant ds. interwencji i wsparcia,
- psycholog,
- konsultant ds. profilaktyki społecznej,
- konsultant ds. rodzin,
- konsultant ds. uzależnień i osób współuzależnionych,
- konsultant ds. przeciwdziałania przemocy,
- konsultant ds. bezrobocia,
- specjaliści pracy socjalnej udzielający pomocy osobom i rodzinom objętym procedurą „Niebieskie Karty”,
- asystenci rodziny.

Praca z klientem prowadzona była indywidualnie i w formie grupowej.

W 2015 roku konsultanci Działu Poradnictwa Specjalistycznego prowadzili następujące zajęcia grupowe:

1. dwie grupy psychoedukacyjne dla osób uzależnionych od alkoholu – celem spotkań grup jest edukacja na temat choroby oraz sposobów i form leczenia uzależnienia od alkoholu. Cykl obejmował 15 spotkań. Do grupy kierowano osoby po diagnozie i rozmowie z terapeutą uzależnień;
2. grupa dla Dorosłych Dzieci Alkoholików „W kontakcie ze sobą” - prowadzona w okresie od 4 września do 11 grudnia 2015 roku. Program skierowany był do osób, które mają lub miały rodzica uzależnionego od alkoholu i które cierpią w dorosłym życiu z powodu niezaspokojonych dziecięcych potrzeb. Udział w grupie pozwolił uczestnikom na samopoznanie i zmianę negatywnych wzorców zachowań. Grupa miała charakter otwarty, spotkania odbywały się co tydzień.

Pracownicy Działu Poradnictwa Specjalistycznego byli również inicjatorami przedsięwzięć profilaktycznych z zakresu przeciwdziałania przemocy, adresowanych do mieszkańców Będzina. W okresie od 20 sierpnia 2015 roku do 10 września 2015 roku pracownicy Działu we współpracy z Urzędem Miejskim w Będzinie oraz Stowarzyszeniem „Zaczarowana Pomoc” zrealizowali edukacyjną kampanię społeczną pod nazwą „Projektor świadomości - obalamy mity 2015”, której celem było upowszechnienie wiedzy o przyczynach i skutkach przemocy w rodzinie, promowanie

metod wychowawczych bez użycia przemocy, informowanie o możliwościach i miejscach udzielania pomocy rodzinom z problemem przemocy. Kampania została objęta honorowym patronatem Prezydenta Miasta Będzina Łukasza Komoniewskiego. Głównym filarem kampanii społecznej były seanse kina plenerowego połączone z prelekcją psychologów, specjalistów z zakresu przemocy w rodzinie. Seanse odbywały się w każdy czwartek o godzinie 20.00 w czterech dzielnicach Będzina, aby dotrzeć do jak największej grupy odbiorców.

Wśród mieszkańców miasta rozpowszechniona została informacja o miejscach i adresach placówek, które w ramach kompetencji zawodowych udzielają pomocy i wsparcia rodzinom pozostającym w kryzysie. W tym celu opracowano i wydrukowano ulotki i broszury, udostępniane w instytucjach publicznych takich jak: szkoły, przedszkola, rejony opiekuńcze Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, posterunki policji, straży miejskiej, ośrodki kultury, biblioteki, ośrodki zdrowia.

W ramach czwartego celu Programu tj. **zapobiegania niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży** zapewniono dzieciom z rodzin dysfunkcyjnych uczestnictwo w pozalekcyjnych zajęciach socjoterapeutycznych prowadzonych w szkołach oraz Miejskiej Świetlicy Środowiskowej w Będzinie. Na terenie miasta działało w minionym roku 16 grup socjoterapeutycznych, które świadczyły pomoc i wsparcie 160 dzieciom. Udział w zajęciach był okazją do kształtowania nowych sposobów zachowania oraz nabywania nowych umiejętności zwłaszcza interpersonalnych, takich jak asertywność, podejmowanie decyzji i radzenie sobie z trudnymi sytuacjami. W trakcie zajęć uczestnicy poznawali siebie, uczyli się konstruktywnych sposobów radzenia sobie z trudnościami w kontaktach z innymi. Uczniowie mieli zapewnioną opiekę, mogli ciekawie spędzić czas wolny, uzyskując odpowiednią pomoc. Udział w zajęciach stanowił alternatywną formę spędzania czasu wolnego.

Podstawowym celem zajęć socjoterapeutycznych było odreagowanie emocjonalne dzieci oraz nabywanie przez nich nowych umiejętności w toku zajęć grupowych. Zajęcia socjoterapeutyczne zapewniały uczniom poczucie bezpieczeństwa i stwarzały okazję do przeżywania pozytywnych emocji.

W trakcie zajęć prowadzonych w Miejskiej Świetlicy Środowiskowej realizowano program wychowawczy z zakresu profilaktyki uzależnień i promocji zdrowia. Do świetlicy uczęszczało 30 dzieci sprawiających trudności dydaktyczne i wychowawcze, bądź których rodzina była w ciężkiej sytuacji materialnej i rodzinnej. Podopieczni mieli zapewnioną opiekę w godzinach popołudniowych, gwarantującą zagospodarowanie czasu wolnego, rozwijanie własnych zainteresowań i kształtowanie postaw prospołecznych. Prowadzone zajęcia dotyczyły między innymi zagadnień poświęconych przeciwdziałaniu agresji, sposobom radzenia sobie z negatywnymi

emocjami i stresem, komunikacji, umiejętności mówienia i słuchania, szacunku i tolerancji wobec innych ludzi i ich przekonań oraz przeciwdziałaniu uzależnieniom od alkoholu, narkotyków i nikotyny.

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Będzinie zapobiegając niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży inicjował działania w zakresie wspierania rodziny, współpracując z organizacjami pozarządowymi. Wspólnie ze Stowarzyszeniem „Zaczarowana Pomoc” przeprowadzone zostały zbiórki żywności, zorganizowano ferie i półkolonie letnie, imprezy z okazji Dnia Dziecka oraz na rzecz społeczeństwa lokalnego. Miała miejsce współpraca z wolontariuszami zaangażowanymi do pomocy w akcjach organizowanych przez Dział Poradnictwa Specjalistycznego.

Na rzecz środowiskowych form wspierania rodziny w wychowaniu dzieci, propagowano i inicjowano działania poprzez wspieranie wychowawczej roli żłobków, przedszkoli i szkół.

W Będzinie funkcjonują dwa żłobki miejskie i jeden oddział żłobkowy w Przedszkolu Miejskim nr 13 oraz Prywatny Żłobek „Dzidziusiowo” i Niepubliczny Żłobek „Horyzont”. Do żłobków miejskich łącznie zapisanych jest 131 dzieci, w tym 4 dzieci niepełnosprawnych uczęszczających do Żłobka Miejskiego nr 2.

Żłobek Miejski nr 2 był inicjatorem działań takich jak:

1. szkolenie dla rodziców z udziałem psychologa, rehabilitanta i pielęgniarki,
2. spotkanie szkoleniowe z dietetykiem skierowane do rodziców,
3. „Wakacyjne zabawy” – program był propozycją szkoleń dla rodziców – w jaki sposób można wspólnie spędzać czas z dzieckiem, żeby integrował rodzinę i wszechstronnie rozwijał małe dziecko.

W Przedszkolu Miejskim nr 5 i 6 w ramach realizacji „Programu wspierania rodziny” w minionym roku funkcjonowała grupa wsparcia dla rodziców dzieci niepełnosprawnych, którzy mają problemy z akceptacją niepełnosprawności swoich dzieci. Na rzecz tych rodziców powołano zespół specjalistów (psycholog, logopeda, rehabilitant), którzy udzielali porad i wsparcia rodzicom i ich dzieciom. Niezależnie od powołanego zespołu w przedszkolu jeden raz w miesiącu odbywały się konsultacje indywidualne z pracownikami instytucji, które wspierały rodzinę lub dzieci.

Znaczącym przedsięwzięciem Przedszkola Miejskiego nr 6 było zorganizowanie pierwszej „Paraolimpiady przedszkolaków”, w której uczestniczyły dzieci niepełnosprawne z różnych placówek oświatowych z Będzina i sąsiednich miast.

W 2015 roku cenne inicjatywy podejmowało Przedszkole Miejskie nr 4 realizując program profilaktyczny „Zdrowy, radosny przedszkolak”, w ramach którego oferowano rodzicom spotkania z dietetykiem, wskazywano konkretne rozwiązania dotyczące zdrowego żywienia dzieci - proponowano wzory urozmaiconych, zdrowych i smacznych jadłospisów dla dzieci.

W ramach wyrównywania szans rozwojowych i edukacyjnych wszystkie przedszkola na terenie miasta Będzina proponowały swoim wychowankom zajęcia dodatkowe: kompensacyjne, korygujące i wspomagające dla dzieci z dysfunkcjami rozwojowymi oraz dodatkowe zajęcia rozwijające dla dzieci o szczególnych predyspozycjach, zainteresowaniach lub talentach. W ramach poszerzenia oferty skierowanej do dzieci uczęszczających do będzińskich przedszkoli realizowane były dodatkowe zajęcia finansowane przez miasto: gimnastyka korekcyjna lub zajęcia logopedyczne. Wszystkie działania podejmowane przez przedszkola i żłobki cieszyły się dużym uznaniem i zaufaniem ze strony rodziców, którzy chętnie korzystali z porad i proponowanych form współpracy.

W ramach działań wspierających rodziców opracowywane były ulotki informacyjne o wybranych aspektach oddziaływań psychologiczno-pedagogicznych realizowanych na terenie szkół. Organizowano spotkania edukacyjne i warsztaty dla rodziców. W klasach integracyjnych propagowana była edukacja włączająca – uczniowie ze specjalnymi potrzebami wraz z uczniami zdrowymi – na płaszczyźnie szeroko rozumianej integracji. Monitorowano procedury dostosowania wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb uczniów, u których stwierdzono specyficzne trudności w uczeniu się. Podejmowane w szkołach różnorodne programy i inicjowane działania były formami wspierającymi wychowawczą rolę rodziny każdego dziecka i ucznia. Wszystkie programy wychowawcze, adaptacyjne i wspierające dziecko w rodzinie tworzone były po wcześniejszym rozpoznaniu potrzeb każdego z wychowanków. Były to najczęściej pogadanki dla dzieci i młodzieży oraz rodziców prowadzone przez wychowawców, pedagogów szkolnych i specjalistów do spraw uzależnień, policję i straż miejską. Uczniowie brali też udział w spektaklach profilaktycznych.

Kolejnym celem Programu jest **wyrównywanie szans rozwojowych i edukacyjnych dzieci i młodzieży**. Szczególną troskę wykazuje miasto w zakresie opieki nad dziećmi w wieku przedszkolnym. Miasto Będzin bardzo aktywnie wspiera inicjatywę tworzenia na terenie gminy niepublicznych placówek przedszkolnych. W roku 2015 prężnie funkcjonowało dziewięć niepublicznych placówek, do których uczęszczało 137 dzieci w wieku przedszkolnym. Z usług niepublicznych placówek wychowania przedszkolnego, głównie korzystają dzieci rodziców, którzy nie mieli szans na uzyskanie miejsca w przedszkolach publicznych.

Przedszkola niepubliczne funkcjonujące w Będzinie:

1. Niepubliczne Prywatne Przedszkole „Dobry Start“,
2. Prywatne Przedszkole „YES-Młodzi Odkrywcy“,
3. Społeczne Przedszkole Artystyczne im. E. J. Dalceroze'a,
4. Prywatne Przedszkole „U Buni“,

5. Niepubliczne Przedszkole „Zakątek Marzeń“,
6. Niepubliczne Przedszkole z Oddziałami Integracyjnymi „Misiowa Dolinka“,
7. Niepubliczne Przedszkole „Akademia Radosnego Malucha“,
8. Prywatne Przedszkole „Zaczarowany Ogród“,
9. Przedszkole Niepubliczne „Domowe Przedszkole II”.

Wśród wymienionych placówek jest przedszkole anglojęzyczne, artystyczne oraz przedszkole z grupami integracyjnymi oraz dwie placówki, w których realizowane jest wczesne wspomaganie rozwoju dzieci. Wszystkie placówki niepubliczne realizują własne programy wychowawcze. Uczestniczą również w podejmowanych przez gminę działaniach dotyczących kompleksowego i interdyscyplinarnego wspierania dziecka w placówce i domu rodzinnym oraz lokalnym środowisku.

W roku 2015 na terenie Będzina funkcjonowało 13 przedszkoli miejskich, do których uczęszczało 1562 dzieci oraz trzy grupy przedszkolne w szkołach podstawowych, gdzie uczęszczało 63 dzieci, które realizowały edukację przedszkolną.

Rodziny wychowujące dzieci w wieku przedszkolnym mają często trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo - wychowawczych w stosunku do swoich dzieci, potrzebują pomocy w zakresie organizowania tym dzieciom opieki w czasie wolnym, pokonywania trudności edukacyjnych i zaburzeń zachowania. W związku z tym przedszkola są organizatorami wielu działań wspierających rodziny tych dzieci oraz takich przedsięwzięć, dzięki którym mogą doskonalić własny warsztat pracy, aby nieść wszechstronną i profesjonalną pomoc dziecku lub jego rodzicom. W przedszkolach i żłobkach systematycznie odbywa się:

- a. monitorowanie dzieci z rodzin zagrożonych kryzysem w tym niewydolnych wychowawczo, w których występuje problem przemocy, uzależnień lub długotrwała choroba,
- b. stałe wsparcie w zakresie podnoszenia kompetencji rodzin z problemem pełnienia prawidłowo funkcji opiekuńczo-wychowawczych, które odbywa się poprzez organizację warsztatów, szkoleń, konsultacji, poradnictwa oraz udostępnianie literatury fachowej,
- c. praca nad budowaniem świadomości i odpowiedzialności rodzicielskiej,
- d. otaczanie szczególną troską rodzin, w których występują przejściowe problemy związane ze sprawowaniem opieki nad dziećmi – wspieranie tych rodzin daje trwałe efekty i skutkuje pełną ochroną dziecka przed destrukcyjnym działaniem rodziny i najbliższego środowiska.

W ramach wyrównywania szans rozwojowych i edukacyjnych od kilkunastu lat organizowana jest w naszym mieście pomoc stypendialna, zwiększająca szanse edukacyjne młodych, najzdolniejszych uczniów i studentów, mieszkańców Będzina. W październiku 2015 roku za osiągnięcia w roku szkolnym i akademickim 2014/2015 stypendia otrzymało 21 uczniów i 3 studentów. Stypendium przyznaje się za szczególne osiągnięcia: w dziedzinie nauki uczniom z wysokimi średnimi ocen

i jednocześnie laureatom ogólnopolskich konkursów wiedzy, laureatom i uczestnikom finałów wojewódzkich olimpiad przedmiotowych i wojewódzkich konkursów wiedzy, zdobywcom wyróżnień w międzynarodowych i ogólnopolskich konkursach artystycznych, uczestnikom finałów międzynarodowych zawodów sportowych, zdobywcom I, II i III miejsc w ogólnopolskich i wojewódzkich zawodach sportowych indywidualnych i zespołowych.

W minionym roku przyznane zostały stypendia socjalne, będące pomocą materialną o charakterze socjalnym przysługującą:

1. uczniom szkół publicznych i niepublicznych o uprawnieniach szkół publicznych dla młodzieży i dla dorosłych oraz słuchaczom publicznych kolegiów nauczycielskich, nauczycielskich kolegiów języków obcych i kolegiów pracowników służb społecznych – do czasu ukończenia kształcenia nie dłużej jednak niż do ukończenia 24 roku życia,
2. wychowankom publicznych i niepublicznych ośrodków umożliwiających dzieciom i młodzieży upośledzonym w stopniu głębokim, a także dzieciom i młodzieży upośledzonym umysłowo ze sprzężonymi niepełnosprawnościami realizację odpowiednio obowiązku szkolnego i obowiązku nauki – do czasu ukończenia realizacji obowiązku nauki,
3. uczniom szkół niepublicznych nieposiadających uprawnień szkół publicznych dla młodzieży i dla dorosłych – do czasu ukończenia realizacji obowiązku nauki.

W październiku 2015 roku wydano 465 decyzji o przyznaniu stypendiów szkolnych dla uczniów szkół podstawowych, gimnazjów oraz szkół ponadgimnazjalnych, dotyczących pomocy w roku szkolnym 2014/2015.

Do sukcesów należy zaliczyć dobre zdiagnozowanie potrzeb społecznych i odpowiednie przygotowanie wniosków skutkujących przyznaniem Będzinowi środków na realizację rządowych programów „Wyprawka szkolna” i „Pomoc państwa w zakresie dożywiania”. Rodzice uczniów klas trzecich szkół podstawowych otrzymali dofinansowanie pobytu dzieci na tzw. „zielonych szkołach” nie tylko ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, ale także ze środków miasta.

Realizując szósty cel Programu tj. **zapobieganie uzależnieniom od środków psychoaktywnych** prowadzona była przez szkoły i przedszkola profilaktyka edukacyjna oraz wczesna interwencja w rodzinach zagrożonych uzależnieniami.

Podjęmowane programy i inicjowane działania były formami wspierającymi wychowawczą rolę rodziny każdego dziecka i ucznia. Wszystkie programy wychowawcze, adaptacyjne i wspierające dziecko w rodzinie tworzone były po wcześniejszym rozpoznaniu potrzeb każdego z wychowanków. Były to najczęściej pogadanki dla dzieci i młodzieży oraz rodziców prowadzone

przez wychowawców, pedagogów szkolnych i specjalistów do spraw uzależnień, policję i straż miejską. W minionym roku zorganizowano szereg warsztatów profilaktycznych, m.in.: „Uzależnienia wśród młodzieży”, „Uzależnienie? Przecież nie Ja” „Asertywność - sztuka mówienia NIE”, „Zaplątani w sieci”, „Narkotyki i co dalej?”, „Nowe narkotyki – dopalacze”, „Uwierz w siebie”, „Profilaktyka uzależnień – potrafię bawić się bez wspomagaczy”. Ponadto szkoły brały udział w ogólnopolskich kampaniach: „Zachowaj trzeźwy umysł”, „Postaw na rodzinę”, „Przemoc boli”, „Narkotyki – to mnie nie kręci”, realizowały programy i projekty profilaktyczne takie jak: „Noe”, „Lekcje przestrogi”, „Szkoła promująca zdrowie”.

We wszystkich szkołach podstawowych i gimnazjach w ramach realizacji Miejskiego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na 2015 rok prowadzone były zajęcia sportowe, stanowiące integralny element szkolnego programu profilaktycznego, konstruktywnie wpływającego na postawy młodych ludzi wobec używek. Zajęcia sportowe miały na celu propagowanie zdrowego stylu życia, kontrolowanie własnych negatywnych zachowań i emocji, rozładowanie napięć i energii nagromadzonej podczas zajęć lekcyjnych, rozwijanie postawy asertywności, eksponowanie pozytywnych zachowań, zaktywizowanie do ćwiczeń fizycznych, rozwijanie zainteresowań i umiejętności ruchowych, wdrażanie reguły fair-play. Uczestnicy zajęć sportowych omawiali zagadnienia dotyczące ich własnego zdrowia i metod jego utrzymania w dobrym stanie. Świadomie i aktywnie uczestniczyli w rozmaitych formach aktywności, dostosowanych do zainteresowań i możliwości fizycznych każdego uczestnika. Odbywały się zajęcia poświęcone nauce gry w tenisa, badmintonu, piłce siatkowej, jazdy na rolkach, łyżwach, nartach. W zajęciach uczestniczyło 793 uczniów.

Realizując zadania ujęte w Miejskim Programie Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na 2015 rok sfinansowano wyjazd na letnie kolonie socjoterapeutyczne dla dzieci z rodzin dotkniętych alkoholizmem. Organizatorem kolonii dla 130 uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych, w tym dla 30 podopiecznych Miejskiej Świetlicy Środowiskowej w Będzinie był Caritas Diecezji Sosnowieckiej. Wakacje z Caritasem miały charakter społeczno – wychowawczy i były odpowiedzią na występujące w środowisku zjawisko nadużywania alkoholu i ubóstwa. Głównym celem pobytu dzieci na koloniach był wypoczynek i poprawa ogólnej kondycji organizmu oraz wzmocnienie poczucia własnej wartości, edukacja profilaktyczna i społeczna, polegająca na budowaniu przyjaznych więzi wśród rówieśników. Motywowanie do wyboru właściwych wzorców życiowych a także edukacja historyczna poprzez organizację licznych wycieczek, zapoznanie się z zabytkami kultury polskiej, poznanie tradycji i zwyczajów regionu.

Ostatnim celem Miejskiego Programu Wspierania Rodziny jest *wsparcie interdyscyplinarne dzieci i rodzin naturalnych*. W ramach powyższego działania miała miejsce stała współpraca

podmiotów podejmujących różnorodne działania na rzecz dzieci i młodzieży.

Placówki oświatowe podejmowały systematyczne działania o charakterze interdyscyplinarnym wspierając rodziny niewydolne wychowawczo i ubogie. Kontynuowano współpracę z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej, Powiatową Poradnią Psychologiczno - Pedagogiczną, Sądem Rejonowym, Specjalnym Ośrodkiem Szkolno - Wychowawczym oraz Domem Dziecka w Sarnowie. Na bieżąco prowadzone były konsultacje i porady dla rodziców, mające na celu rozwiązywanie problemów wychowawczych. Uczniowie wspierani byli zajęciami ułatwiającymi pokonywanie progów edukacyjnych, a także dotyczącymi sposobów radzenia sobie ze stresem.

Podczas codziennej pracy z rodzinami asystenci rodziny Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej podejmowali współpracę z jednostkami oświatowymi i innymi instytucjami powołanymi do pomocy dzieciom i rodzinie z terenu Będzina i miast ościennych:

1. Ośrodek Wspierania Dziecka i Rodziny – współpraca poprzez udział pracowników w posiedzeniach zespołów interdyscyplinarnych oraz zebraniach organizowanych przez ośrodek,
2. Sąd Rejonowy - Kuratorska Służba Sądowa - współpraca w zakresie rozwiązywania problemów związanych z nadużywaniem alkoholu, przemocą w rodzinie i interwencji w środowisku oraz uczestnictwa w zespołach interdyscyplinarnych i grupach roboczych,
3. Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie – współpraca w zakresie współtworzenia zespołów interdyscyplinarnych oraz działalności podejmowanej na rzecz społeczności lokalnej,
4. Komenda Powiatowa Policji – współpraca w zakresie współtworzenia zespołów interdyscyplinarnych, przeprowadzania interwencji w środowisku lokalnym, podejmowania w grupach roboczych działań na rzecz ofiar przemocy w rodzinie oraz organizowania społecznych kampanii edukacyjnych,
5. Straż Pożarna – współpraca w zakresie przeprowadzania interwencji w środowisku lokalnym oraz współorganizacja imprez plenerowych (OSP Łagisza - Dzień Dziecka, Mikołaj),
6. Specjalistyczny Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej MARVIT – współpraca w zakresie poradnictwa specjalistycznego oraz działalności na rzecz środowiska lokalnego, w szczególności pracy na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, uzależnionymi od alkoholu i współuzależnionymi,
7. Specjalistyczny Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej KOMPAS – współpraca w zakresie poradnictwa specjalistycznego, prowadzenia grup terapeutycznych dla dzieci i młodzieży, uczestnictwa w kampaniach edukacyjnych oraz działalności na rzecz środowiska lokalnego,
8. Kolegium Pracowników Służb Społecznych w Czeladzi – współpraca w zakresie pozyskiwania wolontariuszy,
9. Rada Pracodawców (Uniwersytet Śląski w Katowicach) – współpraca w zakresie wymiany dobrych praktyk, pozyskiwania wolontariuszy z Wydziału Pedagogiki i Psychologii, organizacji

praktyk dla studentów w siedzibie Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, współtworzenia i opiniowania programów nauczania w celu optymalnego ich dostosowania do potrzeb rynkowych,

10. Współpraca z wolontariuszami, którzy zaangażowani w organizację półkolonii, dnia dziecka, pikniku rodzinnego, warsztatów dla rodziców.

Miejski Program Wspierania Rodziny na lata 2013 – 2015 wyznaczył kierunki działań w zakresie pracy z rodziną i dzieckiem, przy uwzględnieniu uwarunkowań i zasobów lokalnych. W 2015 roku w realizację programu zaangażowało się wiele instytucji lokalnych powołanych i zobowiązanych do podejmowania działań na rzecz rodziny. Efektem tego było wzmocnienie społeczności lokalnej i podjęcie szeroko rozumianej współpracy wszystkich służb. Podejmowane działania były kontynuacją wcześniej realizowanych projektów oraz aktualnie realizowanych programów. W 2015 roku prowadzono działania w zakresie zwiększenia świadomości społeczności lokalnej dotyczącej wartości rodziny oraz wzmocniono system wsparcia dla rodzin zagrożonych bezradnością opiekuńczo – wychowawczą. Podjęto działania mające na celu dążenie do podniesienia jakości świadczonych usług, zintensyfikowano działania wobec rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczych. Podjęte działania wyznaczyły kierunki do dalszej realizacji, a także wskazały zapotrzebowanie w zakresie:

1. ścisłej współpracy wszystkich służb i instytucji w obszarze wspierania rodziny,
2. rozwoju asystentury rodzinnej, jako elementu profilaktycznego i wspierającego rodzinę,
3. zmiany świadomości społeczności lokalnej w obszarze korzystania ze wsparcia specjalistycznego.